

Natuur in de stad: niet uniek,

Kees Canters

Tot ver in de jaren '90 was de Ooievaar een bedreigde soort en feitelijk vrijwel uitgestorven. Hemel en aarde werden bewogen om zijn terugkeer in Nederland mogelijk te maken. Broedparen in gevangenschap moesten voor jongen zorgen; die jongen moesten vervolgens in de vrije natuur hun eigen weg zien te vinden. Dit lukte; maar ook langs ongeplande wegen – zoals door verwildering vanuit Blijdorp – keerde de Ooievaar terug, zelfs tot in de stad. Het broedpaar op de foto heeft zich spontaan gevestigd. Let wel, op één van de drukste plekken van Rotterdam: precies op het snijpunt van een autosnelweg en de spoorlijn Rotterdam-Gouda. Vanaf dit punt kunnen de Ooievaars niet alleen het veilige en 'voedselrijke' Blijdorp gebruiken, ze kunnen ook foerageren in de weilanden achter Overschie. Het is de vraag wat de jongen doen en of die ook gaan trekken. Hoewel dit broeden weinig natuurlijk aandoet, hebben de Ooievaars zich wel spontaan op het spoorwegportaal gevestigd en kunnen ze zich, althans ten dele, handhaven zonder directe menselijke hulp. Is hier toch sprake van natuur?

Nederland verstedelijkt. 'Rood' lijkt daarbij in de plaats te komen van 'groen'. Tegelijkertijd neemt echter het inzicht toe dat de stad niet per definitie het omgekeerde is van de natuur. De aandacht voor de natuur in de stad is nog steeds groeiende. In een recent verschenen nota, "Genieten van de natuur", geeft ook Natuurmonumenten aan meer naar de stad te willen gaan kijken. De aandacht concentreert zich daarbij vooral op de recreatie-functie van natuur bij de stad of, iets anders gezegd, op het vasthouden en versterken van de band tussen mens en natuur. Daarbij zou echter ook dichterbij bij huis begonnen kunnen worden: neem de natuur in de stad als vertrekpunt. Maar wat is natuur in de stad, welke verschillen zijn er met natuur buiten de stad en welke functies kan natuur in de stad vervullen en welke kansen liggen hier?

Wat is natuur in de stad?

"Natuur is alles wat zichzelf ordent en handhaaft, al dan niet in aansluiting op menselijk handelen, maar niet volgens menselijke doelstellingen" (Schroevers, 1982). Een belangrijk aspect in deze definitie is het spontane karakter dat eigen is aan natuur. Het sterk kunstmatige ("aangelegde") karakter van groen in de stad in combinatie met het vaak zeer intensieve onderhoud doet dan ook terecht de vraag rijzen of hier wel sprake is van natuur. De definitie biedt echter nog enige ruimte om het groen in de stad natuur te mogen noemen door de zinsnede 'al dan niet in aansluiting op menselijk handelen': de mens wordt niet helemaal

buitengesloten maar mag aansluiten.

De definitie maakt geen onderscheid tussen dode en levende natuur. Met andere woorden, ook de abiotische condities maken deel uit van de natuur: het klimaat, de bodem en het water. In de stad zijn deze abiotische condities in hoge mate – veelal opzettelijk – door de mens beïnvloed. Te denken valt bijvoorbeeld aan toevoeging van reliëf (gebouwen, ongelijkvloerse wegen), de aanleg van kleine en grote waterpartijen en de aanvoer en het gebruik van gebiedsvreemde materialen.

Dit aanbieden van mogelijkheden voor de spontane vestiging van soorten die zich langer kunnen handhaven, zijnde natuur, geldt ook bij het aanplanten en onderhouden van het groen. Hierdoor wordt voedsel aangeboden en ontstaan mogelijkheden voor bescherming, dekking en nestelen.

De natuur in de stad heeft dus wel een spontaan karakter, maar wordt tevens sterk bepaald door de abiotische en biotische mogelijkheden die de mens aanbiedt.

Verschillen binnen en buiten de stad

In de mate van spontaan-zijn en in de menselijke invloed op de abiotische condities verschillen mijns inziens de natuur in de stad en de natuur daarbuiten het sterkst. Ik licht dit onderstaand toe voor een aantal concrete aspecten.

Met name door onderzoek in het buitenland (voor een overzicht zie b.v.: Sukopp & Wittig, 1993) is bekend gewor-

den dat het stadsklimaat vaak iets verschilt van het klimaat in de directe omgeving van die stad, namelijk gemiddeld een graad of wat warmer en ook iets droger. Vooral planten reageren op deze klimaatsverschillen. De verschillen in soortensamenstelling die mede hierdoor kunnen worden veroorzaakt, zijn zo groot gebleken dat de floristen tegenwoordig zelfs een apart, zogenoemd *Urbaan district*, onderscheiden (van der Meijden, dit nummer). Maar ook aan ste-nige milieus gebonden ongewervelden worden door dit klimaat aangetrokken.

Vaak ontbreekt het groen in de stad of is groen alleen aan de binnenkant van huizenblokken aanwezig. De *primaire producenten*, de planten, zijn niet of alleen met zeer weinig biomassa aanwezig. Toch komen er dieren of consumenten voor, denk aan ongewervelden, Gierzwaluwen en vleermuizen. De bulk van de insecten moet òf van elders komen òf over een niet plant-aardige voedingsbron kunnen beschikken, zoals organisch afval of ander dood organisch materiaal dat door de mens is aangevoerd. Dit geeft aan dat genoemde vogels en zoogdieren niet alleen afhankelijk zijn van de mens voor het vinden van nestgelegenheden of slaapplekken, maar indirect ook voor hun voedselvoorziening.

Wanneer er wèl groen aanwezig is zijn de struiken en vooral de bomen vaak aangeplant en ontbreken daarentegen juist de (grote) herbivoren. Er zijn hooguit wat konijnen aanwezig en misschien, wanneer er veel groen is, een enkele Ree, niet bepaald een bulkfeeder. Het resultaat is een ecosysteem dat bestaat uit een betrekkelijk willekeurig samenraapsel van soorten.

Voor veel, vooral grotere diersoorten geldt dat de stad een minder vijandig milieu vertegenwoordigt dan het platteland. Daar worden veel soorten, terecht of onterecht, als schadeveroorzakers gezien of om een andere reden veel minder geduld. Dit gunstiger milieu gecombineerd met het vaak opportunistische karakter van veel diersoorten, maakt dat steeds meer soorten de weg naar de stad weten te vinden. Tamelijk recente voorbeelden zijn Vlaamse gaai, Steenmarter en Vos. Daar komt nog bij dat de stad steeds relatief veel ruimtelijke differentiatie vertoont. Zo verschillen de na-

wel anders

oorlogse wijken sterk van de VINEX-wijken, bijvoorbeeld in plaats, afmeting, inrichting, beheer en gebruik van het groen, van tuin tot park.

Naast verschillen in eigenschappen is een ander belangrijk verschil tussen natuur in de stad en natuur daarbuiten dat er in de stad veel meer kansen voor natuur lijken te liggen. Buiten de stad is vaak sprake van een al decenniadurende strijd tussen verschillende sectoren. Door landbouw maar ook door verkeer en industrie worden nog steeds substantiële beperkingen opgelegd aan de sector natuur. In de stad is de situatie anders, want over het algemeen worden nut en noodzaak van groen of natuur door stadsbewoners wel ingezien. Gevaren en risico's of belemmeringen voor andere stedelijke functies worden daarbij veelal in reële verhoudingen gezien, waardoor het scheppen van voorwaarden voor natuur in de stad perspectiefrijk is.

Functies en kansen

De belangrijkste rol van de natuur in de stad is zonder meer de veraangenaming van de woon- en werkomgeving, de verhoging van de leefbaarheid. Daarbij kan een onderscheid gemaakt worden naar natuur als achtergrond (onbewuste beleving: een groen decor met een regulerende functie op velerlei gebied), natuur als partner (bewust en concrete wisselwerking: onderhoud en beheer waaronder kweken van sierplant en groente; onderzoek en onderwijs) en natuur als inspiratiebron (bewust maar meer abstract: recreatie en esthetiek). Of natuur in de stad veel bijdraagt aan biodiversiteit is vooralsnog niet goed duidelijk, laat staan of Rotterdam hieraan op andere wijze kan bijdragen dan Groningen of Maastricht.

Ervaringen en contacten met natuur zijn echter ook minder positief. De natuur in de stad zit de stedeling vaak dicht op de huid, veroorzaakt daardoor hinder, ergernis of soms zelfs angst en brengt risico's met zich mee. Angst is er bijvoorbeeld voor wesp (kans op een steek!) en vrees voor een door onkruid overwoekerde tuin. Risico's betreffen bijvoorbeeld de gevolgen voor de volksgezondheid van dierplagen, onveilige plekken in park en plantsoen, met name voor kinderen en vrouwen, of het omwaaien van een boom. Het vermijden of tegengaan

van dit soort ongemak neemt soms extreme vormen aan, zoals in het geval van de overwoekerde tuin het aanbrengen van vlakdekend plaveisel van rooilijn tot stoeprand waar je geen omkijken meer naar hebt (met interessante perspectieven voor insecten van stenige milieus en vervolgens de Zwarte roodstaart?).

Bij het benutten van de kansen is de schaal of het planniveau waarop met de natuur in de stad wordt omgegaan van groot belang (de Jong, dit nummer). Ik onderscheid daarbij vijf niveaus: huis, tuin, buurt, park & stad en stad & land. Elke schaal stelt zijn eigen voorwaarden maar biedt ook zijn eigen mogelijkheden voor natuur in de stad. Naarmate de schaal groter wordt, is er sprake van een afnemende invloed van de mens en een toenemende

Kunnen ooievaars, net als vroeger, gezien worden als bringers van nieuw leven? Deze Ooievaars hebben zich gevestigd op een van de drukste plekken van Rotterdam: precies op het snijpunt van een autosnelweg en de spoorlijn Rotterdam - Gouda! (Foto: Kees Canters)

mate van natuurlijkheid. Tegelijkertijd veranderen ook de gebruiksmogelijkheden, van individueel en beperkt naar veelzijdig en algemeen bruikbaar.

Conclusies

Natuur in de stad maakt gebruik van de door de mens gecreëerde mogelijkheden: veel variatie in abiotische condities en aangebracht groen. De vestiging van deze natuur is wel spontaan maar heeft een volgend karakter. Natuur in de stad verschilt daardoor op een aantal essentiële punten van natuur buiten de stad, niet alleen in soortensamenstelling, maar ook qua klimaat en opbouw van het ecosysteem, met name in de binnenstad.

De functies van natuur in de stad zijn sterk mensgericht: groen decor en regulator, partner om mee samen te werken en partner als inspiratiebron. Daarnaast spelen angsten en risico's een belangrijke rol bij de omgang met natuur in de stad.

De natuur in de stad is niet uniek maar wel anders en biedt de mens veel mogelijkheden voor het uitleven van zijn creativiteit: mens en natuur geven elkaar kansen. De Ooievaars kunnen daarmee, net als vroeger, worden gezien als de bringers van nieuw leven: natuur in de stad!

Literatuur

Schroevers, P.J. (red.), 1982. Landschapstaal.

Een stelsel van basisbegrippen voor de landschaps-ecologie. Pudoc, Wageningen.

Sukopp H. & R. Wittig (Herausg.), 1993.

Stadtökologie. Fischer, Stuttgart.

Summary

Nature in the city: introduction

This article introduces nature in the city. Emphasis is given to the still spontaneous but also following character of nature in the city because of the great influence exercised by man on and via the abiotic and biotic conditions. The functions of nature in the city are described as green scenery and regulator, partner for collaboration and partner for inspiration. Fears and risks are some of the more problematic aspects from nature in the city. The article finishes by emphasising the chances for man and for nature especially in the city by working together giving benefits for both sides.

Dr. K.J. Canters, Bouwkunde, TU-Delft
Postbus 5043, 2600 GA Delft